

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2011

Veronika Kozlová, DiS.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou
autistického spektra

The Picture Exchange Communication System and his application of child with
autism spectrum disorder

Katedra učitelství

Studijní obor: sociální pedagogika

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:
Mgr. Lenka Chittussiová

Vypracovala:
Veronika Kozlová, DiS.

Praha 2011

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lence Chittussiové za odborné vedení bakalářské práce, za její podnětné rady a cenné připomínky.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny, literaturu a další odborné zdroje.

V Praze dne 22. března 2011

.....

podpis

Anotace

Bakalářská práce s názvem „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ se zabývá problematikou komunikace dětí s poruchami autistického spektra.

Jedním z cílů práce je podat komplexní přehled o základních poznatcích autismu, které se dotknou historie, triády postižení (charakteristických rysů dětí s autismem), etiologie a dělení autismu dle adaptability.

Dalším cílem je pak seznámit čtenáře s podrobnou charakteristikou a využitím výměnného obrázkového komunikačního systému, jelikož tento systém je účelnou metodikou alternativní komunikace, která činí svět více pochopitelným a to nejen dětem s poruchami autistického spektra.

Cílem praktické části bakalářské práce je zodpovězení hypotéz, čehož je dosaženo prostřednictvím případové studie. Ta se zabývá životním příběhem a používáním komunikační terapie v běžném životě chlapce s poruchou autistického spektra. Část této práce je také doplněna o dotazníkové šetření, které analyzuje postoje dalších rodičů na výměnný obrázkový komunikační systém.

Klíčová slova

Autismus

Pervazivní vývojové poruchy

Poruchy autistického spektra

Triáda postižení

Alternativní komunikace

Výměnný obrázkový komunikační systém

Annotation

The bachelor thesis with title “The Picture Exchange Communication System and his application of child with autism spectrum disorder”, deals with problems in communication of the children with autism spectrum disorders.

One of the goals of the thesis is to submit a comprehensive overview of the essential knowledge of autism, history of autism, typical triad of symptoms (characteristic features of children with autism), etiology, and dividing autism by the adaptability.

Another goal is to introduce the reader with a detailed feature and the use of the Picture exchange communication system, since this system is an efficient method of alternative communication, which makes the world more understandable, and not only for children with autism spectrum disorders.

The goal of the practical part of the bachelor thesis is to answer hypotheses, which is achieved through case study. It deals with life story and applications of communication therapy of autistic boy in real life. Part of this work is also supplemented by a public opinion survey, which analyse positions of other parents to the Picture exchange communication system.

Key words

Autism

Pervasive developmental disorders

Autism Spectrum Disorders

Triad of Impairments

Alternative communication

Picture Exchange Communication System

Obsah

Obsah	8
Úvod.....	10
Seznam zkratek	12
1 Problematika autismu	13
1.1 Triáda problémových oblastí.....	14
1.1.1 Nespecifické variabilní rysy	16
1.1.2 Autismus a jeho dělení.....	17
1.2 Etiologie	18
1.3 Popis vybraných poruch autistického spektra	19
1.3.1 Dětský autismus	19
1.3.2 Atypický autismus	20
1.3.3 Aspergerův syndrom.....	20
1.3.4 Rettův syndrom.....	21
1.3.5 Dětská dezintegrační porucha	21
2 Komunikace.....	22
2.1 Obtíže dětí s PAS ve verbálním projevu	23
2.2 Obtíže dětí s PAS v neverbálním projevu	23
2.3 Metodika VOKS.....	24
2.3.1 Příprava systému VOKS	25
2.3.2 Lekce systému VOKS.....	28
3 Případová studie	31
3.1 Cíle	31
3.2 Metody	32
3.3 Kazuistická studie	32
3.3.1 Diagnóza chlapce	33

3.3.2	Rodinná a sociální anamnéza.....	33
3.3.3	Osobní anamnéza chlapce.....	34
3.3.4	Školní prostředí.....	34
3.3.5	Individuální výchovně vzdělávací plán	35
3.4	Aplikace VOKS u chlapce	44
3.4.1	Výběr jídla	45
3.4.2	Hygienické návyky	46
3.4.3	Oblékání.....	47
3.4.4	Výběr aktivity	47
3.4.5	Výběr odměny.....	48
3.5	Potvrzení či vyvrácení cílů.....	49
3.6	Dotazníkové šetření.....	50
3.6.1	Výsledky dotazníkového šetření	50
	Závěr	54
	Shrnutí.....	56
	Summary	57
	Bibliografie	58
	Seznam příloh	59
	Přílohy.....	60

Úvod

Téma své bakalářské práce s názvem „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ jsem si vybrala nejen z důvodu dlouholetého zájmu o problematiku autismu, ale i z důvodu existence bariér, které brání osobám s autismem v kontaktu s ostatními ve svém okolí.

Praktické zkušenosti s výměnným obrázkovým komunikačním systémem (VOKS) byly jen dalším motivem k tomu, abych se vybranému tématu věnovala hlouběji a to s ohledem na životní praxi, která je od teorie literatury v některých svých směrech a pohledech často odtržena od skutečné reality životů dětí s poruchami autistického spektra (PAS).

Neméně důležitá je i skutečnost existence protichůdných informací na odborném poli, které lze dle mého charakterizovat jako jeviště staré a nové školy. Obě mají své pravdy, příznivce i odpůrce, ale protichůdné metody ve smyslu uznávaných metod práce s lidmi s poruchou autistického spektra oproti alternativním metodám léčby může rodiče dítěte s PAS uvést často ve zmatek.

V dnešní moderní době 21. století se bohužel stále potýkáme s nedostatkem odborných pracovišť, zabývajících se skupinou poruch autistického spektra a jejich diagnostikou. I když lze autismus považovat za méně častý, stávající pracoviště nezvládají v úměrné době pomoci všem a problém dítěte, který se v některých případech bagatelizuje, tak zůstává delší dobu bez svého pravého pojmenování. To vše pak vypovídá o situaci dětí s poruchami autistického spektra, kdy nedojde k včasnému odhalení a stanovení diagnózy. I napříč slově, že autismus, závažná porucha mozkových funkcí, je méně častý, je zapotřebí o to více pozornosti těch osob, které se problematikou a léčbou autismu zabývají.

Z teoretického hlediska si tato práce klade za cíl podat přehled základních poznatků o problematice autismu. Stěžejní část bude věnována komunikaci a představení jedné z metodik alternativní komunikace a to konkrétně výměnného obrázkového komunikačního systému, leč právě tato zmíněná komunikační terapie představuje jednu z forem komunikace účelně využitelné právě u dětí s poruchami autistického spektra.

Z pohledu praxe je pak hlavním cílem práce zjistit, jak aplikace VOKS u dítěte s poruchou autistického spektra funguje při každodenní komunikaci dítěte s okolním světem a zda svou aplikací účelně motivuje dítě jak ke komunikaci, tak k samostatnosti své osoby.

První kapitola nás ve stručných bodech zavede do historie spojené s vývojem názorů na autismus. Seznámí nás s triádou postižení spolu s nespecifickými variabilními rysy, dělením autismu dle adaptability, etiologií a v neposlední řadě s ostatními poruchami, které se řadí do skupiny pervazivních vývojových poruch.

Druhá kapitola se zaměřuje na komunikaci a podrobnou charakteristiku výměnného obrázkového komunikačního systému. Součástí této kapitoly je i bližší představení vybraných „zvláštností“, které se u dětí s poruchami autistického spektra v mnohých případech vyskytují a to při jejich verbálním projevu. Nebude opomenuta ani druhá složka věci a to neverbální komunikace, při které mají děti s PAS také viditelné obtíže.

Třetí kapitola tvoří praktickou část mé práce. V rámci této části budou prezentovány hlavní cíle práce, kdy se položené hypotézy potvrdí či vyvrátí:

- **H₁:** „Předpokládám, že metoda výměnného obrázkového komunikačního systému značně přispívá a motivuje dítě s poruchou autistického spektra ke komunikaci.“.
- **H₂:** „Předpokládám, že aplikace systému VOKS umožní dítěti s poruchou autistického spektra velkou míru samostatnosti.“.

Výsledky výše uvedených hypotéz budou potvrzeny či vyvráceny na základě zpracované případové studie dítěte, kterému byla diagnostikována porucha autistického spektra. Na uvedené studii neboli kazuistice, individuálně výchovně vzdělávacím plánu (IVVP) a na samotné aplikaci systému VOKS u chlapce bude ukázáno, jak vypadal průběh života rodiny a samotného chlapce před a po užití výchovně vzdělávací intervence komunikační terapie. Hypotézy budou dále podpořeny dotazníkem pro rodiče dětí s PAS, který se stal výzkumným nástrojem pro sběr potřebných dat vztahujících se zejména k systému VOKS.

Ke zpracování této bakalářské práce na téma „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ byly využity následující metody: zúčastněné pozorování, dotazník pro rodiče dětí s PAS, rozhovor s odborníky na problematiku autismu, analýza písemných dokumentů - IVVP dítěte s PAS z mateřské školy se speciálními třídami, záznamy z pedagogicko-psychologických vyšetření.

Seznam zkratk

APLA	asociace pomáhající lidem s autismem
IVVP	individuální výchovně vzdělávací plán
MKN	mezinárodní klasifikace nemocí
PAS	poruchy autistického spektra
PECS	picture exchange communication system
VOKS	výměnný obrázkový komunikační systém

1 Problematika autismu

S každodenní realitou života se den za dnem musí vyrovnávat a potýkat jedinci s autismem, což pro ně samotné, ale ani pro jejich okolí, není jednoduché. Termín autismus pochází z řeckého pojmu „autos“, což lze do řeči českého jazyka, přeložit slovem „sám“. V důsledku tohoto postižení mají lidé s PAS markantní obtíže zejména v oblasti komunikace, sociální interakce a představivosti. Jinými slovy mají potíže chápat to, co vidí, slyší a prožívají ve svém životě připomínající zahalený obraz, který se svým vlastním způsobem ukrývá před chaotickým světem.

Jakákoliv změna je pro osoby s autismem v každodenním kontextu života nesnesitelná. Pakliže si člověk uvědomuje své bytí, uvědomuje si sám sebe. Je-li někdo autistou, musíme brát autismus jako způsob bytí, který nám ostatním připadá jako život v hádankách.

Dnes již víme, že se autismus řadí mezi pervazivní neboli jinak řečeno všepřonikající vývojové poruchy, které znesnadňují osobě s PAS plnohodnotně fungovat.

Historický vývoj tohoto postižení ovšem nebyl vždy jednoznačný a autismus si tak prošel temným obdobím, které zapříčinilo mnoho mylných teorií, jež výrazně ovlivnily životy rodin, které této poruše čelily. Temné období historie autismu se dotýká zejména špatného zařazení této poruchy do skupiny schizofrenních psychóz. Švýcarský neuropsychiatr, Eugen Bleuler, použil pojem „autismus“ ve spojitosti s jedním ze symptomů schizofrenního onemocnění. Komplikací též byl i nepřiliš lichotivý pojem „matka lednička“, který zavedl americký dětský psychiatr Leo Kanner. Ruku v ruce s touto situací korespondovalo mylné mínění, že za zdravotní stav dítěte může rodič svým chybným výchovným vedením a odmítavým přístupem ke svému potomkovi. (Thorová, 2006, str. 34)

Omyly převládaly ve společnosti desítky let a není vyloučeno, že i nadále přetrvávají. I navzdory tomu, že vyšlo mnoho odborných publikací je samotné téma až příliš zastrkováno do ústraní a i dnes se často setkáváme s roztržistými omyly širší veřejnosti, která nemá jasný obrázek o tom, co se vlastně pod pojmem autismus skrývá.

Zcela tristní je pak neznalost rozdílů onemocnění schizofrenie a autismu. Tyto dvě zcela odlišné poruchy se bohužel často mylně spojují v jednu a tutéž. Pakliže v právní terminologii velice často slycháváme výrok: „Neznalost neomlouvá“, ani v problematice autismu by tomu nemělo být jinak.

Výše uvedenou situaci dokreslují i následující slova uznávané odbornice na problematiku autismu jak v České republice, tak i v zahraničí. Jedná se o zkušenou klinickou psycholožku

Kateřinu Thorovou, která se problematikou autismu zabývá již řadu let a jako první se také účelně zaměřila na práci s dětmi s PAS:

„Pojem autismus by měl zůstat vyhrazen pro označení Kannerem popsaného vrozeného syndromu. Nicméně termín autismus se pro označení dílčího symptomu psychózy používá doposud. Dva rozdílné významy jednoho odborného termínu vedou k situaci, že řada osob včetně odborníků dětský autismus mylně spojuje se schizofrenií. Navíc se v řadě slovníků a učebnic pod heslem „autismus“ dočítáme definici pouze související se schizofrenií. O poruše dětského vývoje v mnohých zdrojích nenajdeme ani zmínku. Nelze se potom divit, že informovanost o problematice autismu je i mezi odborníky nedostačující.“

(Thorová, 2006, str. 34)

1.1 Triáda problémových oblastí

Pro stanovení diagnózy autismus musí dítě splňovat určitá diagnostická kritéria, která vychází z Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN) a přidružených zdravotních problémů, jež jsou rozdělena do tří následujících specifických kategorií, které vymezila britská psychiatrická Lorna Wingová a souhrnně je pak označila jako „triádu“. *(Thorová, 2006, str. 58)*

Obr. 1-1: Klíčové oblasti určené pro hodnocení autismu

(Thorová, 2006, str. 16)

První z příček triády postižení zaujímá sociální interakce, jejíž schopnost je u osob s poruchami autistického spektra narušená. V závislosti na hloubce postižení je tedy u každého jedince projev sociálního chování a interakce odlišný. Mezi typické projevy narušeného sociálního chování patří např.:

- neschopnost navazovat sociální vztahy
- žádný či minimální zájem o herní činnosti
- vágní oční kontakt připomínající prázdný pohled
- pro získání nedosažitelného používají ruce jiné osoby
- snížená schopnost porozumění neverbálním projevům

Druhá oblast patří verbální a nonverbální komunikaci, kterou osoby s PAS neumí účelně využívat pro ovlivňování svého okolí. O komunikaci a s problémy s ní spojenými bude více řečeno v druhé kapitole této práce. Nicméně pro ucelenost tématu triády i zde uvedu výčet vybraných projevů, které se v oblasti komunikačního handicapu často objevují.

- výskyt monotónní řeči
- nesprávné používání slov
- snížená schopnost porozumět některým z výrazů
- výskyt echolálie neboli opakování již slyšených slov

Poslední styčnou problémovou oblastí, která triádu postižení uzavírá, je oblast narušené schopnosti představivosti spolu s omezeným okruhem zájmů a opakujícími se aktivitami, kdy je v kontrastu s jinými vrstevníky patrná odlišnost ve výběru a vyhledávání aktivit. Součástí této oblasti je i výskyt rituálů nejrůznějšího charakteru. I zde lze typické projevy shrnout do několika zásadních bodů, jde např. o:

- zavádění rituálů
- snaha o neměnnost
- fascinace světlem či zvukem
- abnormální zacházení s hračkami
- ulpívání na stereotypních činnostech

1.1.1 Nespecifické variabilní rysy

Nespecifické variabilní rysy nejsou součástí výše zmiňované triády postižení, ale u více jak dvou třetin osob s PAS se tyto zvláštní projevy vyskytují. Mezi nespecifické variabilní rysy patří především odlišnosti v percepci, které ovlivňují zrakové, sluchové, chuťové, čichové a hmatové vjemy. Problémy vnímání se ukazují ve smyslu hypersenzitivity a to v podobě křiku, pláče, úzkostné nebo silné záchvatové reakce, kdy je zapotřebí uplatnění behaviorální techniky. Naopak v případě hyposenzitivity se dané projevy daří zmírňovat pomocí pedagogických nácviků spolu s nácviky komunikačních dovedností. (Thorová, 2006, str. 130)

U mnohých dětí s PAS můžeme v rámci zrakového vnímání zaznamenat, že předměty jejich zájmu velice rády zkoumají zblízka nebo z atypických úhlů.

Abnormality spojené se sluchovým vnímáním se u dětí s PAS mohou objevovat v důsledku hlučného prostředí, kterému jsou během dne vystaveny. Zvuky z prostředí, rozhovor více lidí nebo ostré zvuky krátkého charakteru a šumy mohou být dětmi vnímány až bolestivě. Na tyto situace reagují ve většině případů zacpáním uší, čímž dávají okolí najevo svou nelibost ba dokonce strach z prostředí.

Na níže uvedené fotografii lze vidět reakci (zacpání uší) chlapce s PAS na hlučné prostředí v mateřské škole, které vzniklo při pořádání maskarního veselí. Pro účely této práce a z důvodu ochrany identity dítěte na fotografii byla chlapcova tvář zakryta.

Obr. 1-1-1: Reakce na hlučné prostředí

(zdroj:autor)

Hypersenzitivita chuťového vnímání se projevuje v mnoha případech preferencí pouze některých vybraných potravin, zatímco v opačném případě se děti nezdárají ochutnat vše, co jim přijde do cesty. Osobně jsem se setkala s případem dívky s PAS, která během procházky zkoumala olizováním živých i neživých objektů veškeré své chuťové pohárky.

U čichových podnětů se pak můžeme u některých dětí s poruchou autistického spektra setkat s úplnou ztrátou čichové kontroly či naopak s takovými případy, kdy jsou různými pachy vyvolány až pocity na zvracení.

Také v oblasti vnímání hmatem lze pozorovat určité abnormality, které souvisí například s odmítáním dotýkat se některých druhů materiálu nebo naopak s vyhledáváním až nutkavým dotýkáním se určitých předmětů.

Další skupinu nespecifických variabilních rysů tvoří odlišnosti v motorice, kdy u dětí s PAS v mnohých případech pozorujeme motorickou neobratnost, která se projevuje v oblasti jemné i hrubé motoriky. Nejčastěji se setkáváme se stereotypními pohyby a motorickými tiky, které mohou dětem sloužit jako prostředek k redukci vzteku nebo úzkosti, ale objevují se i ve chvílích radosti a při pocitech štěstí. (*Thorová, 2006, str. 137*)

K nespecifickým rysům se dále přidává emoční reaktivita, kdy děti s PAS reagují na danou situaci neadekvátním jednáním, které se projevuje např. záchvatem vzteku, pláčem nebo výbuchem smíchu. Spolu s tím se mohou vyskytovat i problémy v chování, které se liší vzhledem k různé hloubce a míře symptomatiky PAS. (*Thorová, 2006, str. 160*)

Na závěr nespecifické rysy uzavírá narušená adaptabilita, která je přítomna vždy, ale v závislosti na různé míře postižení se u osob s poruchou autistického spektra liší.

1.1.2 Autismus a jeho dělení

Míra zapojení se do každodenního života autistického člověka je závislá dle úrovně adaptability. Člověk funguje na základě sociálních dovedností, které se staly také hlediskem pro rozdělení autismu na vysoce funkční, středně funkční a autismus nízko funkční.

✦ **Vysoce funkční autismus:**

U vysoce funkčních jedinců se vyskytují komunikační dovednosti a schopnost spolupracovat. Nevyskytuje se u nich žádná forma mentální retardace, jako je tomu u středně či nízko funkčního autismu.

Specifickým rysem je výskyt enormního zájmu o konkrétní činnost či téma. V praxi jsem se setkala s tehdy šestiletou autistickou dívkou, u které se po dobu dvou let ve výkresech objevovala stále stejná tematická kresba zaměřující se na oděvy a ženské postavy (**viz příloha č. 1**).

Horší stránkou mince je pak projev negativismu, který se může, vyskytnou například v případě kolektivní hry. Problémem je zde chápání pravidel, což ruku v ruce souvisí s jejich následným dodržováním. Celkově ale můžeme vysoce funkční autismus označit za lehčí formu postižení s menším příkořím pro jedince.

➤ **Středně funkční autismus:**

U osob se středně funkčním autismem se zpravidla vyskytuje lehká nebo středně těžká forma mentální retardace. Oproti vysoce funkčním jedincům jsou komunikativní dovednosti a oblast porozumění narušeny více, což vede k výskytu frustrace.

Snížení komunikačních dovedností s sebou zároveň nese i snížení schopnosti navázání sociálního kontaktu. Častým výskytem je zaměňování osobních zájmen a výskyt echolálie.

➤ **Nízko funkční autismus:**

Mimo diagnózu nízko funkční autismus je pro jedince typický výskyt těžké a hluboké mentální retardace. U dětí s nízko funkčním autismem jen velice těžko navážeme sociální kontakt, leč právě ten je pro lidstvo pramenem k tomu být součástí života ve společnosti.

V důsledku této formy postižení je nutná celodenní péče a neustálý dohled druhé osoby, která je nápomocná v řešení sporných bodů života jedince.

1.2 Etiologie

Ve světě mnoha protichůdných a kontroverzních názorů dochází k neustálým diferencím, konkrétně mezi odborníky na problematiku autismu a autory odborných publikací o poruchách autistického spektra, které jsou vyvolány v důsledku různých teorií a jejich příčin.

Příčina, která by mohla být označena tou, jež jednoznačně odpovídá za postižení, nebyla stále pro stanovení diagnózy autismus určena. Mezi nejčastěji uváděné příčiny jsou zařazeny mimo jiné např. zarděnkové infekce, komplikované dětské nemoci, metabolické poruchy nebo

nedostatek kyslíku při narození a s ním spojené následné poškození mozku. Neméně důležitou roli zde také sehrává genetika, přičemž riziko výskytu je pravděpodobnější u těch rodin, kde se již porucha autistického spektra vyskytla.

V mnoha případech není autismus jedinou diagnózou, se kterou se dítě a jeho rodina musí potýkat. Porucha autistického spektra se může současně pojít i s jiným onemocněním, nejčastěji pak s mentální retardací. V odborných publikacích o poruchách autistického spektra se nejčastěji uvádí že, asi 45% autistů trpí těžkou a hlubokou mentální retardací, 30% osob s autismem má mírnou nebo středně těžkou mentální retardaci a 20% autistů má průměrné až nadprůměrné IQ. (*Hrdlička, 2004, str. 38*)

I když mohou autisté na své okolí působit dojmem jako méně inteligentních jedinců, pravda je taková, že u malého procenta z nich bývá přítomna nadprůměrná inteligence, která se současně snoubí s brilantním myšlením. Jejich schopnosti, nazývané jako ostrůvky speciálních dovedností, s kterými přišel na světlo světa Longdon Down, dokáží ve spojitosti s jejich nadprůměrným IQ mnohým lidem vyrazit dech.

Každá speciální dovednost, necht' je ale po zásluze potrestána, i tak by se dala popsat druhá strana mince, která s sebou přináší neuspokojivé výsledky v oblasti praktických schopností. Ty zdaleka neodpovídají takové úrovni, jaká by se od lidí s ostrůvky speciálních dovedností očekávala.

1.3 Popis vybraných poruch autistického spektra

Jednotlivý popis poruch autistického spektra by jistě vydal na samostatnou práci, pokusím se tedy o stručný vhled do problematiky ostatních pervazivních vývojových poruch, které není tak snadné odlišit od dětského autismu neboli Kannerova infatilního autismu, jelikož i ony patří k závažným poruchám v mentálním vývoji dítěte.

Výjimkou je Rettův syndrom, který na základě genetických analýz odhalit lze, ale stoprocentní úspěšnost není zaručena nikdy.

1.3.1 Dětský autismus

Leo Kanner, americký dětský psychiatr rakouského původu, poprvé popsal „autismus“ a následně tímto pojmem označil samostatnou poruchu a to časný dětský autismus. Méně častým

označením je pak Kannerův infatilní autismus, který se již tak často v odborných publikacích o poruchách autistického spektra neuvádí.

Dětský autismus, vrozená vývojová porucha, postihuje jedince v různé míře a stupni závažnosti. Problémy se musí projevit v každé z oblastí triády postižení a to v oblasti komunikace, sociální interakce a v oblasti představivosti do tří let věku dítěte.

Pokud se u dotyčného jedince vyskytuje, alespoň 8 symptomů z triády postižení můžeme dítě označit za autistické, je-li přítomno méně než 8 autistických znaků, pak hovoříme o osobě s autistickými rysy.

1.3.2 Atypický autismus

Tento druh autismu není typickým především svým nástupem, protože se může objevit i po třetím roce věku dítěte. Dalším určujícím znakem je, že chybí některé projevy z výše uvedené triády, proto se o těchto dětech dříve hovořilo jako o těch, které mají autistické rysy. V porovnání s dětským autismem, je u dětí s atypickou formou postižení patrně menší narušení v oblasti mentálního vývoje.

1.3.3 Aspergerův syndrom

Aspergerův syndrom je jednou z forem autismu vyskytující se častěji u chlapců. Byla pojmenována podle, rakouského psychiatra, Hanse Aspergera. Osoba s Aspergerovým syndromem má prokazatelně větší IQ než osoba postižená klasickým autismem, hovoříme tedy o vysokých intelektových schopnostech, ale nízkých sociálních dovednostech.

Můžeme říci, že jde o mírnější formu autismu, která s sebou nese projevy snížené sociální interakce. U těchto osob můžeme často zaznamenat opakování stejných výrazů, stereotypní pohyby a výjimkou není ani uzavřenost či problémy s nonverbální komunikací.

Aktuálním problémem současné doby je nedostatek zařízení, která by se o lidi s Aspergerovým syndromem postarala a zajistila jim tak dostatečnou péči. Řekla bych, že stát na pacienty s Aspergerovým syndromem patrně zapomněl, jak jinak si potom vysvětlit, že tito lidé končí většinou na ulici. Díra v sociálních službách znemožňuje osobám s tímto syndromem využívat chráněného bydlení z toho důvodu, že nespádají do cílové skupiny či nemají jinou přidruženou poruchu, než jen Aspergerův syndrom.

1.3.4 Rettův syndrom

Rettův syndrom se vyskytuje pouze u ženské části populace. Jde o genetickou příčinu, která se již v dnešní době dá testovat, ovšem nic není stoprocentní. Zpočátku se dívka vyvíjí bez jakýchkoliv abnormalit, ovšem ke zlomu dochází zpravidla mezi obdobími 7. až 24. měsíce, kdy dotyčná dívka náhle ztrácí své komunikační schopnosti a dovednosti. Zpomalí se růst hlavy a u většiny dívek se navíc může objevit i výskyt epilepsie. Pro tento syndrom jsou typické svíravé pohyby rukou, které znemožní jakékoliv další použití.

1.3.5 Dětská dezintegrační porucha

Tato porucha byla dříve známa pod termíny infatilní demence, Hellerův syndrom nebo dezintegrační psychóza. Dítě se s touto vzácnou poruchou vyvíjí normálně do dvou let věku, poté ale náhle dojde k regresi nabitých dovedností, a to zejména v oblasti řeči. Děti s tímto typem poruchy bývají často zasažené těžkou mentální retardací.

2 Komunikace

Narušení komunikačních schopností je nejen dle mého soudu tou nejhorší překážkou v životě každého jedince. Jejím narušením je značně ztížena jak cesta ke vzdělání, tak cesta k socializaci člověka.

Poruchy autistického spektra přináší jedinci obtíže, které pramení z neporozumění si ve vzájemných vztazích. U osob s poruchami autistického spektra je komunikace jednou z poruchových oblastí, která spadá do již zmíněné triády postižení. Dá se tedy říci, že poruchy autistického spektra jsou především poruchami komunikace a porozumění, což dokazuje i nespočet odborných zdrojů, které se shodují na tom, že až polovina dětí s poruchami autistického spektra si nikdy neosvojí řeč pro účely komunikace a dorozumívání se.

„Lidé jsou nepochopitelní a obtížní. Dělají a říkají spoustu věcí, kterým nerozumím. Na předměty je spolehnutí, mají své místo, nedělají nečekané věci. Táta mu často říkal: „Podívej se sem“ nebo „Řekni aspoň jednou táta“. Malý chlapec nerozuměl a místo toho pozoroval světlo, které procházelo záclonou. Mnohem později, když jednou světlo procházelo tatínkovými vlasy podobně jako záclonou, najednou vykřikl: „Řekni aspoň jednou táta.“ „Umi mluvit,“ zaradoval se tatínek a běžel pro maminku. Volal: „Řekni ještě jednou táta, řekni táta,“ ale chlapec nerozuměl, protože světlo ve vlasech už zmizelo.“

(De Clerq, sekundární citace, str. 19)

Z výše uvedeného vyplývá, že děti s PAS často vychází z detailů, které jim dávají smysl pochopit již událostí situací či konkrétní věc. Slova ve smyslu svého významu pro ně samotné nehrají primární roli, ale naopak se stávají významem přiřazení k viděnému detailu. Což chlapec ve výše dokreslujících slovech dokazuje tím, že pojí procházející světlo s větou svého otce „Řekni aspoň jednou táta“. *(De Clerq, 2007, str. 19)*

Dominující postavení zaujímá také výskyt abnormalit, které přináší obtíže v oblasti verbálního i neverbálního projevu dětí s poruchami autistického spektra. Zainteresování lidé, kteří se problematikou autismu zabývají, nejsou zaskočeni četností ani zvláštnostmi vyskytujících se projevů na rozdíl od společnosti, která může brát tyto jedinečné a zcela individuálně se vyskytující problémy za nevhodné projevy ba dokonce za špatný humor dítěte. I to je

kapitola sama o sobě, leč neadekvátní výroky nevědoucích lidí a okřiknutí rodičů dítěte s PAS přináší do života těchto rodin bolestné zážitky.

2.1 Obtíže dětí s PAS ve verbálním projevu

Verbální sdělení tvoří jen kapku z problému, ve kterém děti s PAS mají značné deficity. Pochození užití jazyka z praktického hlediska není pro osoby s autismem bezproblémovou oblastí. Svým výskytem se u dětí s PAS nejvíce objevuje echolálie neboli opakování již slyšených slov či celých vět. Jedná se o rozsáhlý jev, se kterým se v kontextu reality života autistických dětí můžeme setkat nejčastěji. Jistým stádiem opakování si projde každý z nás, nicméně pro jedince s autistickým syndromem je přechod ze stádia opakování do normální roviny vývoje jazyka problémem. A to nejen v případě echolálie. Obecně lze říci, že to, co je v dětských letech společností přijímáno jako něco roztomilého, je v pozdějším věku následně odmítáno jako neadekvátní chování, které jedince s PAS limituje a uvrhuje ho tak do role podivína.

Děti s PAS také často zaměňují osobní zájmena a mnohdy mají tendenci komolit nebo používat gramaticky nesprávná slova. Na seznam obtíží se také připisuje problematika intonace, vynechávání předložek a neschopnost srovnat se s významy metafor.

Ve většině případů není výjimkou ani regrese ve vývoji řeči, což prakticky znamená, že dítě s PAS přestane používat slova, která doposud znalo. K opětovnému rozvoji řeči dochází případ od případu v různých časových rozmezích. Pokud se dítěti nedaří navázat kontakt a jeho potřeby či zájmy se nenaplní, může u dítěte s poruchou akustického spektra dojít k agresi nebo k záchvatům doprovázených sebepoškozováním. Prvořadě proto je, najít řešení v podobě takového komunikačního systému, který bude dotyčnému vyhovovat a s kterým se dorozumí.

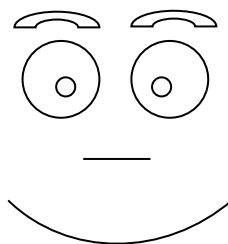
2.2 Obtíže dětí s PAS v neverbálním projevu

Neverbální komunikace, za kterou se skrývá např. mimika, gestikulace či poloha těla, je přirozenou součástí našeho verbálního sdělení. Mnohdy však řečí těla vyradíme více, než je v plánu při řeči mluvené.

Jinak tomu je u dětí s PAS a to zejména u těch, které mají více narušený vývoj v oblasti komunikace. V takových případech reakce spojené s vyjádřením vnitřních postojů uvidíme jen málokdy. Problémy související s výrazy obličeje, které jsou pro okolí směrodatné, bývají v mnohých případech narušeny či úplně chybí. To ovšem není jediný kámen úrazu. Problémy mají děti s PAS i v porozumění emocionálních signálů jiných osob.

Pro názornou ukázkou jsem se rozhodla předložit níže zobrazený výraz obličeje třem dětem, u kterých byla diagnostikována porucha autistického spektra. U prvního dítěte s vysoce funkčním autismem mi bylo řečeno: „to je, to je veselost.“. Další dítě opět s vysoce funkčním autismem odpovědělo ve svém smyslu také po pravdě, když řeklo, že: „vidím několik čar.“. Poslední dítě, tentokrát s diagnózou nízko funkční autismus, se předloženým obrázkem nezabývalo vůbec a raději se odebralo ke své předešlé aktivitě.

Obr. 2-2: Předkládaná emoce

(zdroj:autor)

Jak již bylo výše naznačeno, jedinci v důsledku svého postižení často nevyužívají jako nástroj ke komunikaci mluvenou řeč. Nechápu tedy, že za pomoci komunikace ať již řeči těla či za pomoci řeči mluvené, mohou ovlivnit své prostředí.

Je tedy třeba nalézt jiný vhodný komunikační systém, který by do sdělení mezi oběma stranami vnesl světlo porozumění. Jedním z takových alternativních způsobů komunikace je např. „Výměnný obrázkový komunikační systém“, který má u dítěte s PAS primárně osvětlit cíl, jež spočívá v pochopení významu komunikace.

2.3 Metodika VOKS

Výměnný obrázkový komunikační systém zkráceně uváděn pod písmeny VOKS je účelnou metodou alternativní komunikace, která se snaží pomoci dětem s PAS v komunikaci se svým

okolím, aniž by docházelo k záchvatům zlosti či k projevům sebepoškozování a to v důsledku nepochopení a nepochopení si v denních situacích.

Metodika VOKS, vycházející z principů zahraničního komunikačního systému známého pod názvem „Picture Exchange Communication System“ (PECS), se dostala do hledáčku pozornosti díky zásluze psycholožky Margarity Knapcové, která systém upravila na podmínky vyhovující společnosti v České republice a též ho začala jako jedna z prvních odbornic na slovo vzatá prakticky využívat při své práci s dětmi s PAS.

Oba systémy PECS vs. VOKS se zakládají na principech, kdy se v první řadě klade důraz na motivaci, která je závislá a účelná od správného zařazení odměn pro dítě s PAS. Dalším určujícím principem je výměna obrázku za konkrétní věc, kterou dítě podáním obrázku vyžaduje. Neméně důležitými principy jsou pak podpora iniciativy a nezávislosti dítěte.

Prvkem, kterým se systém VOKS od systému PECS (*Bondy, Frost, 2007*) odlišuje je jiný počet hlavních lekcí, které jsou dále rozšířeny o lekce doplňkové.

2.3.1 Příprava systému VOKS

Před samotným zahájením aplikace VOKS do života dítěte s PAS a jeho rodiny je naprostou nutností dokonale poznat požadavky, které dítě nejčastěji vyžaduje. Na základě poznání se pak lépe připravují komunikační symboly, které jsou pro práci s dítětem a pro práci se systémem VOKS zcela prioritní.

Než se začnou aplikovat jednotlivé lekce výuky systému VOKS, předchází všemu tzv. přípravné práce (příprava pedagogů, prostředí nácviku, pomůcky, výběr odměn), které v následujícím textu specifikují blíže.

➤ Příprava pedagogů:

Celá metodika VOKS je náročná nejen z pohledu časového hlediska, ale i z pohledu vynaloženého úsilí pedagogů. Pedagogové, kteří s dítětem pracují, působí v rolích „komunikačního partnera“ a „asistenta dítěte“. Nácvik komunikace je mezi tyto dvě osoby plnicí své role rozdělen v závislosti na úkonech, které každá role obnáší.

Komunikační partner nacvičuje s dítětem celý komunikační proces, přičemž musí dbát na zásady jednotlivých výukových lekcí, které jsou základnou celého systému. Naopak role asistenta spočívá ve fyzickém vedení dítěte, které se postupně odbourává, aby dítě dosáhlo cíle, tedy aby se stalo iniciátorem bez cizího zásahu a pomoci. Tí-

že, kterou nese asistent je obrovská v tom smyslu, že musí být přítomen, ale chováním se musí jevit tak, jako by tam ani nebyl.

➤ **Prostředí nácviku:**

S výběrem vhodného komunikačního systému a hledáním alternativního řešení se začíná ihned, jakmile se u dítěte objeví první známky znepokojení. Pakliže byl nalezen či nalezeny účelné komunikační systémy, realizuje se jejich nácvik nejprve v prostředí blízkém dotyčnému dítěti.

Jde tedy o prostředí domova popřípadě instituce, do které dítě dochází. Při osvojení si značné části systému, je pak vhodné postupně aplikovat daný systém i mimo známé prostředí, kdy se nám zcela potvrdí jeho efektivnost a ukáže se možnost jeho aplikace i v zázemí cizího prostředí.

➤ **Pomůcky:**

Pomůcky systému VOKS (komunikační symboly, zásobníky obrázků, komunikační knihy či deníky), tvoří nezastupitelnou roli, protože právě díky nim je dítě motivováno ke komunikaci a jen na základě nich dokáže uspokojit své potřeby. Do spektra pozornosti přichází zejména zhotovení pomůcek, které musí odpovídat individuálním zvláštnostem každého dítěte.

Kartičky nejčastěji o velikostech 5x5 cm jsou laminovány folií z důvodu zachování jejich delší použitelnosti. Vyskytují se v různých formách provedení, výtvarně nadaní pedagogové sáhnou po svých schopnostech a potřebný piktogram si nakreslí sami, jiní volí fotografie reálných předmětů či sety připravených obrázků ze systémů VOKS či PECS.

Obr. 2-3-1-A: Ukázka počítačového a ručně vytvořeného symbolu

(zdroj:autor)

Připravené karty se vybaví z rubové strany suchým zipem, který se nejlépe přichytí oboustrannou lepicí páskou. Komunikační symboly se dítěti připraví do komunikační knihy či deníku, který patří pouze jemu. Pro snadnější orientaci a z důvodu praktičnosti je deník označen jménem, symbolem nebo fotkou dítěte, čímž je docíleno toho, že nebude svůj deník zaměňovat s jinými.

Obsahem deníku se stávají komunikační tabulky, u kterých se používá barevného rozlišení. Součástí je i tzv. větný proužek, který slouží dítěti pro tvoření věty či pro uchycení symbolů s doporučením zhotovit jej v šedivém provedení.

Obr. 2-3-1-B: Ukázka větného proužku

(zdroj:autor)

✦ Výběr odměn:

Předpokladem pro stanovení žebříčku neboli seznamu odměn je důležité vyzkoušet, co je pro dítě s PAS motivující odměnou, která ho dovede ke spolupráci. V praxi to nejčastěji funguje tak, že se před dítě položí jednotlivé druhy pamlsků a ten, po kterém se natáhne, jako po prvním bude nejspíše patřit mezi tzv. top nejoblíbenějších. Jinak tomu nebude ani při výběru předmětů, kdy se postupuje stejně jako při sestavení žebříčku pamlsků.

Zkušenost ukazuje, že děti s PAS si nejčastěji volí materiální odměnu ve formě jejich oblíbené sladkosti. Je ale důležité, aby se odměny stupňovaly a nezůstalo se pouze u odměn materiálních. Tedy u již osvojených úkolů je dobré se pokusit o postupné omezení odměn ve formě sladkosti a zařadit odměnu činnostní, což pro dítě může být například získání oblíbené hračky.

Doporučuje se také připojovat odměnu sociální a to ve formě pochvaly, která co nejkonkrétněji popíše pozitivní vzorec chování dítěte.

Jsme-li u konce s tzv. přípravnou lekcí, při které jde především o to, aby si dítě vymezilo oblíbené předměty a sladkosti, lze následně začít první výukovou lekcí systému VOKS.

2.3.2 Lekce systému VOKS

Systém VOKS tvoří 7 jednotlivých lekcí, které se postupně zařazují a stávají součástí života dítěte s poruchou autistického spektra. Pro přehlednost celé metodiky VOKS uvedu názvy lekcí, zejména pak jejich pořadí, v jakém se doporučují dodržovat a stručnou charakteristiku s důrazem na nejdůležitější prvky každé z nich.

➤ **Lekce č. 1 – pochopení principu výměny obrázků za věc:**

Cílem první výukové lekce je pochopení výměny obrázků ze strany dítěte, kdy po pochopení základního principu „dám a dostanu“ dítě získá to, oč si prostřednictvím obrázku řekne. V této lekci se také ukáže, zda v tzv. přípravných pracích bylo učiněno vše tak, aby dítě bylo motivováno ke komunikaci a samostatnosti, zejména byli-li vybrány ty správné motivující předměty a pamlsky.

Po praktické stránce se s dítětem pracuje v první lekci tak, že dítě komunikuje s komunikačním partnerem, který sedí před ním. Asistent je za dítětem a pomáhá fyzickým vedením ruky, kterou je-li třeba, navádí tak, aby daný obrázek skončil v dlani komunikačního partnera.

Když se tak stane a dítě podá kartu s požadovaným předmětem či sladkostí dostane za to předmět či sladkost v reálné podobě s dodatkem komunikačního partnera, kterým je sdělováno, co si dítě vybralo. Tak například vybere-li si dítě autíčko, komunikační partner po předání předmětu dítěte zvolá formuli: „Autíčko!“ či „Já chci autíčko!“.

➤ **Lekce č. 2 – užívání komunikační tabulky a následný nácvik samostatnosti:**

Dítě by se touto lekcí výuky systému VOKS mělo dostat do takové fáze, ve které by mělo být schopné samo využít komunikační tabulky, ze které odebere komunikační symbol a předá ho komunikačnímu partnerovi. Role asistenta v této lekci spočívá v pomoci při sejmutí obrázku z tabulky a při hledání komunikačního partnera.

➤ Lekce č. 3 – rozlišování různých obrázků:

Bodem třetí lekce je rozlišování dvou různých obrázků, respektive jde o výběr mezi dvěma předměty či pamlsky dítětem, kdy jsou mu předloženy vždy dva reálné subjekty spolu s obrázky.

Většinou se toto cvičení realizuje s oblíbenou a neoblíbenou věcí, a pokud si dítě ze svého hlediska vybere věc oblíbenou, reagujeme na to radostným a příjemně zabarveným verbálním projevem. V případě, že si dítě nejprve vezme věc neoblíbenou a poté žádá změnu, postupuje se následovně kladením otázky např.: „Chtěl/a jsi autíčko?“, kdy komunikační partner ukáže na obrázek a reaguje slovy: „Jestli chceš autíčko, řekni si.“. Dítě je tak znovu motivováno, a pokud o danou věc skutečně stojí, určitě o ni zabojuje a využije komunikačního symbolu požadované věci.

➤ Lekce č. 4 – tvoření věty na větný proužek:

Dítě s PAS se v této lekci učí skládat věty, kdy pracuje již s více komunikačními symboly. Věty by měly začínat slovy „Já chci“ s přiřazením dalšího symbolu daného požadavku dítěte.

S lepením symbolů pomáhá dítěti asistent, ale jen v případě je-li to nezbytně nutné, jelikož opět bude muset dojít k postupnému ústupu jak partnera, tak asistenta. Po upevnění vybraných symbolů na větný proužek přichází opět na řadu komunikační partner se slovy, např.: „Řekl/a jsi: já chci auto.“.

Obr. 2-3-2: Ukázka komunikačních symbolů pro vytvoření věty

(zdroj:autor)

➤ **Lekce č. 5 – seznámení se s otázkou „Co chceš?“:**

Otázkou „Co chceš?“ se zabývá pátá výuková lekce systému VOKS, ve které se na větný proužek komunikačního partnera umísťuje text s otázkou „Co chceš?“ a požadovanou reakcí od dítěte je, aby na svůj větný proužek sestavilo svou odpověď na dotazovanou otázku.

➤ **Lekce č. 6 – seznámení se s otázkami „Co vidíš, cítíš, slyšíš?“, „Co chceš?“, „Co máš?“ a „Co je to?“:**

V této lekci se dítě učí novým otázkám, které vzhledem k diagnóze nepatří mezi „nejsnadnější“. Navíc je pro dítě zmatečná i nová situace, kdy již nedostává za svůj výkon v komunikaci, která patří na základě nových kladených otázek do rozsáhlejšího dialogu mezi komunikačním partnerem a dítětem, odměny materiální ale sociální.

➤ **Lekce č. 7 – snaha o spontánnost v projevu:**

Poslední fází systému VOKS je snaha o rozvoj spontánní komunikace dítěte, která se liší v závislosti na různé míře postižení. Pedagogové ve svých rolích „komunikačního partnera“ a „asistenta dítěte“ tedy upouštějí od svých výzev verbálních i výzev, kdy ukazovali na předměty s dotazem „Co to je?“.

Tímto vymizením komentářů ze strany pedagogů se dítě s PAS učí spontánnosti v reakcích a nově nastupujících situacích, kdy začíná být iniciátorem v komunikaci právě on.

3 Případová studie

V následující studii, která tvoří praktickou část této práce, je citlivě zpracován životní příběh chlapce s diagnózou dětský autismus. Na základě osobních zkušeností získaných při práci s tímto chlapcem a díky širší shromážděných informací lze předpokládané a níže položené hypotézy dovést k vyhodnocení. V závislosti na provedeném šetření budou vytyčené cíle v závěru práce potvrzeny či vyvráceny.

3.1 Cíle

Výměnný obrázkový komunikační systém patří do skupiny intervencí, které v první řadě slouží nemluvivím dětem s autismem a účelně tak napomáhají okolí v pochopení potřeb těchto dětí. Zásadou obrázkového komunikačního systému, který do České republiky přinesla Margarita Knapcová, děti navazují kontakt s okolím, ale zejména získávají svobodu a nenásilně uspokojují své konkrétní potřeby v dané situaci.

Z výše řečeného vyplývají mnou položené hypotézy, které se budou dotýkat pouze uvedeného šetření chlapce v této práci.

Snahou této bakalářské práce je tedy objasnění toho, jak funguje výměnný obrázkový komunikační systém v praxi a zda je možné na konkrétním případě chlapce s poruchou autistického spektra ukázat, jak lze s využitím daného systému VOKS pokořit ony bariéry v komunikaci s okolím chlapce a otevřít „pomyslné“ brány jeho nezávislosti.

➤ **Hypotéza - H₁:**

„Předpokládám, že metoda výměnného obrázkového komunikačního systému značně přispívá a motivuje dítě s poruchou autistického spektra ke komunikaci.“

➤ **Hypotéza - H₂:**

„Předpokládám, že aplikace systému VOKS umožní dítěti s poruchou autistického spektra velkou míru samostatnosti.“

3.2 Metody

V rámci zpracování této části bakalářské práce s názvem „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ byly k získání informací použity níže uvedené metody, které se staly primárními prameny k uskutečnění šetření chlapce s PAS.

- zúčastněné pozorování
- analýza dokumentů
- rozhovor s odborníky na problematiku poruch autistického spektra

3.3 Kazuistická studie

V této části práce je zpracována kazuistika chlapce (5 let, 7 měsíců) s diagnózou dětský autismus. V souladu s ochranou citlivých údajů o chlapci s poruchou autistického spektra a jeho rodině nebudu v následujícím textu uvádět žádná jména jednotlivých členů rodiny. Pro účely tohoto šetření bude výhradně používáno oslovení „**chlapec**“.

Pro zpracování níže uvedené zprávy (kazuistiky chlapce) byly použity záznamy z pedagogicko – psychologických vyšetření od Asociace pomáhající lidem s autismem (APLA) Praha a Střední Čechy, aktuální individuální výchovně vzdělávací plán pro probíhající školní rok od září 2010 do ledna 2011.

S chlapcem se pracuje podle metody strukturovaného učení, které prozatím přináší ty nejlepší výsledky při práci spojené spolu s různými behaviorálními technikami a vizualizací. Následná aplikace účelné komunikační terapie konkrétně systému VOKS v roce 2009, ale také sklízí své plody práce, jelikož tento propracovaný systém byl dítěti speciálně upraven dle jeho individuálních zvláštností.

K jednotlivým činnostem je chlapec motivován formou odměny, která je nejčastěji v podobě jeho oblíbeného pamlsku. Velice pěkně reaguje i na pochvalu, která by vždy měla nejlépe popisovat pozitivní vzorec jeho chování, což vede samotného chlapce k tzv. pozitivnímu zpevňování. Jednoduše řečeno každé chování, které je na místě, tedy jde o chování žádoucí a to ve smyslu jeho podpory a zvyšování intenzity je u chlapce posilováno odměnou ze stran všech zainteresovaných osob.

3.3.1 Diagnóza chlapce

- dětský autismus /F 84.0/ – dle adaptability nízko funkční
- nerovnoměrný profil psychomotorických schopností, funkčně srovnatelný s mentálním handicapem ve středně těžkém pásmu
- porucha pozornosti
- neupevněné pracovní chování
- smíšená porucha řeči – funkční úroveň 15-24 měsíc
- emoční instabilita

3.3.2 Rodinná a sociální anamnéza

Chlapec pochází z úplné rodiny. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Otec pracuje jako profesor na vysoké škole. Maminka chlapce je v domácnosti. Chlapec má starší sestru, která je bez zdravotních obtíží. V širší rodině ze strany chlapcova otce byl zaznamenán výskyt depresí, schizofrenie a receptivní dysfázie.

Otec chlapce pochází původně ze státu Izrael ležícím na Blízkém východě a na chlapce hovoří převážně anglicky. Matka na syna mluví ve svém rodném jazyce, tedy jazyce českém. Chlapec nejvíce rozumí českým slovům, ale některá anglická slova rád opakuje.

Do září roku 2006 žila rodina v USA, poté se přestěhovala do Izraele, kde chlapec docházel na ambulantní terapeutický pobyt, jež zahrnoval velice rozmanitý program, ve kterém se vyskytovaly například tyto služby: fyzioterapie, psychodrama, nácvik grafomotoriky, logopedie, muzikoterapie, plavání či ergoterapie.

Z důvodu velice náročného trilingvního (čeština, angličtina, hebrejšтина) prostředí pro chlapce se rodina rozhodla vycestovat zpět do České republiky, čímž přispěla k stabilnější situaci pro chlapce a okolní prostředí se tak stalo přijatelnějším.

Na základě vyšetření z Izraele v roce 2008 byla chlapci stanovena diagnóza: pervazivní porucha nespecifikovaná. Po návratu zpět do České republiky absolvovala rodina psychologické vyšetření v APLA Praha – Střední Čechy, aby získala posouzení o správnosti diagnózy chlapce a zároveň také žádala o posudek aktuální úrovně svého syna.

3.3.3 Osobní anamnéza chlapce

Chlapec se narodil z druhého těhotenství, které probíhalo bez komplikací, v roce 2005. Výsledky amniocentézy byly negativní. Porod proběhl bez větších obtíží, syn přišel na svět přirozenou cestou, záhlavím, s porodní váhou přes 3 kg a mírou 52 cm. Novorozeneckou žloutenku neměl. Byl kojen více jak rok a půl. Na jídlo se budil v pravidelných intervalech.

První příčiny znepokojení zaznamenal otec chlapce již během prvního roku v oblasti komunikace, což je jedna ze styčných oblastí triády postižení. Chlapec nereagoval na oslovení a nepoužíval gesta. Podle maminky byl vývoj syna do 18 měsíců normální. Problémy s komunikací tehdy maminka přisuzovala vícejazyčnému prostředí, ve kterém chlapec vyrůstal.

Ve 2 letech nastala u chlapce celková regrese ve vývoji, přestal reagovat na pokyny a měl značné obtíže s porozuměním řeči svého okolí. Vymizel oční kontakt, naopak došlo k výskytu afektivních záchvatů neboli výbuchů vzteku, které se projevovaly v tomto konkrétním případě chlapce hlasitým křikem a pláčem.

3.3.4 Školní prostředí

V době, kdy rodina žila v zahraničí (rok 2008), navštěvoval chlapec předškolní zařízení určené pro batolata. Odloučení od maminky mu nečinilo velké obtíže, ale o své vrstevníky v předškolním zařízení nejevil žádný zájem. Do kolektivních her se nedokázal zapojit. Řízené činnosti odmítal a raději se věnoval svým vlastním aktivitám.

Od září roku 2009 dochází chlapec pravidelně do takzvané auti třídy, což je speciální třída pro děti s autismem a dalšími pervazivními vývojovými poruchami v České republice, kde se dle slov působících speciálních pedagogů adaptoval bez výraznějších obtíží.

Ke komunikaci s chlapcem a pro porozumění se využívá vizualizace daných věcí a činností, které se ve školce během dne odehrávají. Aplikovány byly také prvky metodiky komunikační terapie v podobě výměnného obrázkového komunikačního systému. Jsou mu tedy vizualizovány veškeré předměty denní potřeby, činnosti a instrukce, neboť verbálním instrukcím rozumí ve velmi malé míře.

Na níže uvedené fotografii je znázorněn možný příklad vizualizovaných instrukcí, které posloužily konkrétně tomuto chlapci i jeho dalším spolužákům v realizaci panenky a jejího oblečku. Krok za krokem jsou na bílém pásu papíru vyobrazeny miniatury, které znázorňují

posloupnost pokynů pro zhotovení a úspěšné dokončení výrobku dítětem. Jak je vidět všem se práce povedla a ozdobila tak nástěnku ve třídě.

Obr. 3-3-4: Vizualizované instrukce

(zdroj: autor)

3.3.5 Individuální výchovně vzdělávací plán

IVVP chlapce, stanovený pro školní období 2010/2011, slouží dítěti jako edukační plán, který se pravidelně vyhodnocuje a upravuje dle potřeb a to pracovníky zařízení. Aktuální IVVP chlapce s dětským autismem se soustřeďuje na níže stanovené a uvedené cíle:

- rozvoj sebeobslužných činností
- rozvoj komunikačních dovedností
- rozvoj sociálních dovedností
- rozvoj paměti a pozornosti
- nácvik pracovního chování
- rozvoj řízené imitace se zaměřením na rozvoj gest
- rozvoj smyslového vnímání – zrakové, sluchové, hmatové
- převádění naučených dovedností do každodenní reality života

Pracovní chování – aktuální stav:

Chlapec se během svého pobytu v zahraničí v předešlém zařízení naučil pravidlům pracovního chování, tj. sedět u stolu na své židličky a s pomocí dospělého plnit úkoly, které mu byly postupně předkládány.

Zájem o práci dává najevo svým chováním, kdy dokáže ukázat, co chce, popřípadě dokáže ukázat na pomůcky, které k dané práci potřebuje připravit. Velice rád maluje na papír i na tabuli, což lze vidět na níže uvedené fotografii.

Obr. 3-3-5-A: Kresebná činnost chlapce na tabuli (vlevo)

(zdroj:autor)

Následující plán:

- je třeba motivovat chlapce k řízeným činnostem a to nejlépe vizualizovanými obrázky, které svým provedením chlapce zaujmou
- za nově naučené dovednosti bude používána odměna ve formě sladkosti, kterou má chlapec nejraději a za již osvojené úkoly bude zařazena spíše odměna ve formě jeho oblíbené činnosti, což je v tomto případě houpání na zabudovaném laně ve třídě
- důležité je procvičovat již zvládnuté úkoly, které se budou obměňovat ve smyslu různých pomůcek a v způsobu jakým je úkol chlapci zadáván

Motorická imitace – aktuální stav:

Chlapec umí zamávat při loučení a odchodu ze školky. Někdy se na tyto rituály musí upozornit, zvláště pak, je-li po ránu zabrán do svých aktivit a příchozí osoby neregistruje. Daří se

i imitace v řízené činnosti jako je např. vypláznutí jazyka nebo napodobení zvuku, nejčastěji pak zvířecí mluvy.

Při uklízení herny dokáže pomoci s ukládáním hraček do příslušných krabic k tomu určených, je ale stále třeba dohledu dospělé osoby, která na plnění povinností chlapce dohlíží a v případě odpoutání chlapce pozornosti od úklidu ho nasměruje opět k požadované činnosti jak slovně, tak i za pomoci komunikačního symbolu.

Obr. 3-3-5-B: Ukázka komunikačního symbolu

(zdroj:autor)

Následující plán:

- bude realizován nácvik překládání papíru a pokus o zvládnutí papírové čepice nebo papírové lodě
- napodobování pohybových prvků při cvičení
- napodobování gest při říkankách

Sociální imitace – aktuální stav:

V chování chlapce je možné vidět nápodobu domácích prací. Předstírá, že zametá nebo si hraje s dětským nádobíčkem a připravuje hostinu. Rád pracuje a kutí v dílničce. Svou starší sestrou se dle slov maminky nechá snadno zlákat ke hře, kdy velice povedeně napodobuje její pohyby.

Umí zdařile stavět z dřevěných nebo z molitanových kostek a podle předlohy se mu s úspěchem daří zdolat i menší sada puzzlů či tzv. vkládaček, které je možno vidět na následujících fotografiích.

Obr. 3-3-5-C: Ukázka předkládaných úkolů pro chlapce

(zdroj:autor)

Následující plán:

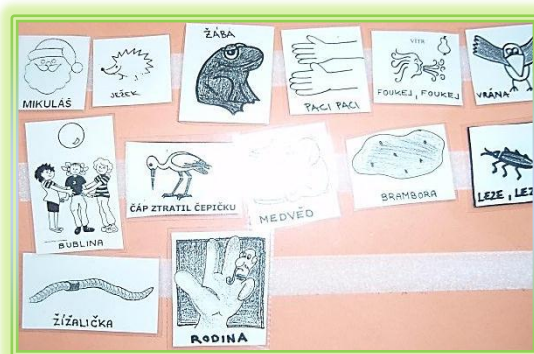
- zařazování nových a více složitějších staveb podle předložených vzorů – na základě formule: „udělej to jako já“
- napodobování emocí podle předkládaných obrázků

Verbální imitace – aktuální stav:

Je schopen nápodoby zvuků zvířat. Velké pokroky se mu daří ve verbálním projevu, kdy některá ze slov opakuje, ale chce to ze strany rodičů i pedagogů dávku trpělivosti.

Následující plán:

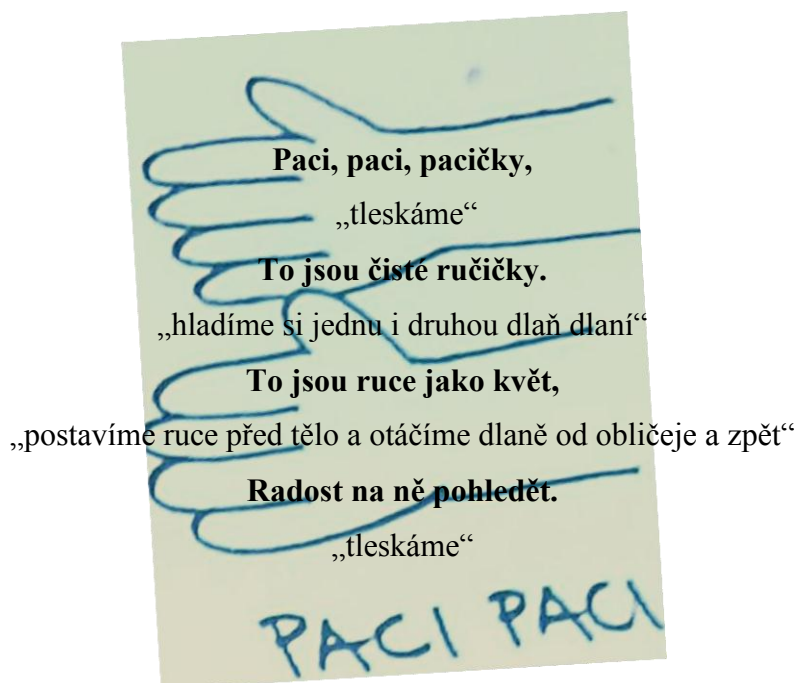
- opakovat jednoduché dvouslovné věty
- zařazení krátkých dětských říkanek

Obr. 3-3-5-D: Ukázka říkanek

(zdroj:autor)

Konkrétním příkladem je níže uvedená říkanka „Paci, paci“, kdy je chlapec veden k tomu, aby se pokusil o opakování říkanky i s napodobováním nenáročných gest.

Obr. 3-3-5-E: Ukázka vhodné říkanky pro chlapce

(zdroj:autor)

Zrakové vnímání – aktuální stav:

Umí pohotově vyhledávat podrobnosti na obrázku (např. knoflík na kabátu) a problém mu nečiní ani přiřazování různě barevných věcí ke správným barvám.

Zvládá skládat i tangramové obrázky podle daných předloh, o čemž se lze přesvědčit na vyobrazených fotografiích, na kterých jsou znázorněny úlohy, s kterými se chlapec umí velice dobře vypořádat.

Následující plán:

- bude zařazeno složitější třídění předmětů dle barevnosti
- třídění obrázků podle detailů, např. obrázek jablka se stopkou a bez stopky
- nácvik prostorové orientace – (↑) nahore, (↓) dole, (→) pravá strana, (←) levá strana

Obr. 3-3-5-F: Ukázka aktivit pro nácvik zrakového vnímání

(zdroj:autor)

Sluchové vnímání – aktuální stav:

Chlapec dokáže rozlišit různé zvuky nástrojů i zvířat. Zvládne také rozlišit intenzitu hlasitosti jednotlivých zvuků, tedy tiché a hlasité zvuky.

Následující plán:

- poslech zvuků, které se vyskytují během dne v okolí
- poslech zvuků z magnetofonu
- přiřazování zvuků k obrázkům nebo konkrétním předmětům

Hmatové vnímání – aktuální stav:

U chlapce se zaznamenal zájem o různé druhy materiálů stejně tak jako jeho různorodé reakce na dotyk těmito odlišnými materiály či předměty.

Následující plán:

- bude zařazena realizace nácviku rozpoznávání hmatem různých materiálů, jako je např. modelína, kus vaty či dřevo a to za pomoci zrakové kontroly
- rozlišování: teplé, studené, hladké, tvrdé, měkké, mokré
- těžší varianta hmatového vnímání oproti stanovenému kritériu v prvním bodě bude pro chlapce spočívat v rozpoznávání předmětů hmatem, tentokrát ale bez kontroly zraku (ve speciálně upravené krabici budou typově a hmatově výrazně odlišné věci jako

je např. hrneček a plyšák, podle zadané instrukce pak bude chlapec hledat po hmatu konkrétně zadanou věc)

Hrubá motorika – aktuální stav:

Chlapec je v hrubé motorice viditelně méně obratný. Jeho pohyb se jeví nekoordinovaně, zakopává nohama při běhání a těžce dopadá na chodidla. Při chůzi do schodů a ze schodů je třeba opory dospělého. Rád si hraje a kope do míče společně ve dvojici, ale míč zásadně nehází.

Následující plán:

- hra s míčem – házení na druhou osobu, pokus o chytání míče
- zařazení cviků s míčem, např. vhození míče do koše nebo přenášení míče z místa na místo
- při chůzi ze schodiště bude zařazen nácvik držení se zábradlí místo ruky dospělého
- k pomoci budou zařazeny cviky na gymballu
- využívat se bude canisterapie a pravidelného polohování

Obr. 3-3-5-G: Ukázka variabilních pomůcek pro pomoc v rozvoji hrubé motoriky

(zdroj:autor)

Jemná motorika – aktuální stav:

Velice se mu daří při navlékání korálků i při manipulaci s předměty drobnějších rozměrů. Dokáže si postavit z drobného lega zajímavé struktury a obrysy staveb. Daří se mu trhat i mačkat papír. S pomocí dospělého zvládne i stříhání z papíru.

Vybarvuje bez většího přetahování a na vizualizovaný pokyn doplněný o verbální instrukci dokáže namalovat i náležitosti - detaily obličeje. Pomocníkem pro vizualizovanou instrukci je nejen chlapcovi hadrový panák, kterého v předškolním zařízení nazývají „Karel“.

Obr. 3-3-5-H: Pomocník alias Karel

(zdroj:autor)

Následující plán:

- práce s papírem – nácvik správného trhání papíru
- nácvik práce s lepidlem, obzvláště jeho aplikace na materiál
- nácvik stříhání
- nácvik správného držení tužky
- dokreslování patřičných detailů do obrázků
- obkreslování podle šablony
- zařazení cviků na uvolňování napětí v ruce

Komunikace – aktuální stav:

Chlapec používá několik českých i anglických slov. V angličtině umí s nápovědou počítat do deseti, v češtině se mu číselná řada plete více. Neverbálně si umí říci o pomoc, nejčastěji formou zatahání za ruku či dovedením dospělého k předmětu svého zájmu.

Každodenním pokynům a větám, které se denně opakují, rozumí bez problému. Na zavolání svého jména také reaguje, ale čas od času zejména v době špatné a zlostné nálady na zavolání jakoby neslyší.

S vyjádřením nesouhlasu problémy nemá, dokáže kroutit hlavou a říci „nene“, naopak s vyjádřením verbálního souhlasu bojuje chlapec i nadále.

Následující plán:

- začít doprovázet pokyny gestem
- stále nacvičovat práci s komunikační knihou VOKS
- nácvik receptivní stránky řeči s reálnými předměty, např. „podej mi auto“ (ukázat obrazy auta, které chce podat)
- nácvik souhlasu ano/jo

Systém VOKS byl u chlapce zaveden na doporučení pedagogů a logopeda jak v předškolním zařízení, tak i v domácnosti. Aby si chlapec zvykl na symboly rychleji, byly u něj na samotném počátku aplikovány fotky s reálnými a oblíbenými předměty vyskytujícími se v jeho okolí.

Jeho komunikační deník se postupně obohacoval o další stránky a dnes již obsahuje nejzákladnější a nejžádanější komunikační prvky a formule, s kterými se mu v komunikaci daří překonávat bariéry komunikačního handicapu.

Sociální chování – aktuální stav:

Změny pro chlapce nejsou až tak velkou překážkou, jako u jiných dětí s PAS. Jestliže ovšem nechce něco dělat, umí to dát pořádně najevo křikem, pláčem a voláním o pomoc svou maminku. Při vzteku je lepší nechat chlapce bez povšimnutí, výsledkem je brzké zklidnění a zapojení se do vlastní aktivity, která je pro chlapce žádanější. Pokud ho jiné dítě při hraní vyruší, zvládne se bránit, ale také se dokáže o hračku podělit.

Reaguje na pláč jiných dětí, umí je utěšit i pohladit. Úsměv na tváři se mu objeví ve chvílích, kdy je chválen a v okamžicích, kdy prožívá radost. S lidmi se dokáže rozloučit i přivítat, po upozornění umí zamávat i pozdravit. Při vstupu do třídy má vždy dobrou náladu a dle pedagogů, kteří s ním tráví a prožívají celý jeho školní rok, má po většinu dní v roce vyčarovaný úsměv na tváři.

Následující plán:

- zavedení rituálu (pozdrav, loučení) při příchodu i odchodu z předškolního zařízení
- nácvik žádoucího chování při obraně (pokusit se vyčkat bez křiku až do té doby, než jiné dítě poprosí o hračku, se kterou si chlapec právě hraje)
- nacvičovat kolektivní herní aktivity i s jinými dětmi ve třídě
- procvičovat navazování očního kontaktu
- rozvíjet pomoc druhému, např. na požádání vyhodit papír do koše nebo požádat o přinesení konkrétní věci

Sebeobsluha – aktuální stav:

Chlapec laškuje s dospělými při mytí rukou. Jsou u něj patrné náznaky umytí rukou, ale je nutný dohled a potřebné vedení.

V čase oběda sedí na svém místě u stolečku a jí samostatně. K pití vyžaduje originální láhev od džusu.

Při oblékání spolupracuje velmi dobře, umí rozepnout a zapnout zip. Problém mu nečiní ani vyzutí z bot. Má ale tendence přenechávat tyto činnosti spojené s oblékáním a svlékáním na dospělé, kteří se vyskytují právě v jeho okolí.

Následující plán:

- cvičit samostatné mytí rukou dle posloupnosti (použití mýdla, opláchnutí, utření a pověšení ručníku)
- snaha o prohlubování samostatnosti při oblékání
- nácvik odnášení nádobí po skončení jídla a následné zasunutí židle
- zapojit více procesuálních schémat pro nácvik sebeobslužných činností

3.4 Aplikace VOKS u chlapce

Než byl u chlapce zaveden systém VOKS (rok 2009) s propracovanými pomůckami dle individuálních zvláštností chlapce spolu s vhodnou podporou vizualizace, potýkala se rodina s nezáviděníhodnými situacemi, které se neobešly bez afektivních záchvatů.

Aplikací systému VOKS se situace chlapce změnila ku prospěchu všech, vezmeme-li to v porovnání s životem bez přítomnosti této metodiky. Prozatím nemohu říci, že od zavedení systému (rok 2009) zvládl chlapec do dnešní doby (rok 2011) celou obsáhlou metodiku, ale kroky k větší nezávislosti jeho osoby byly zcela jistě naplněny a i do budoucna doufám, že budou vykračovat stále kupředu a to nejen na základě motivace, za kterou se skrývá odměna.

Pro lepší a názornější představu o situaci chlapce jsem se rozhodla na níže uvedených problémových oblastí ukázat, jak se podařilo v těchto konkrétních případech používat prvky aplikovaného systému VOKS, který již hraje v životě chlapce, navštěvované instituce a jeho rodiny nezastupitelnou roli velkého pomocníka při komunikaci ve světě plném značek, čísel a mnohdy i nepochopitelných symbolů.

3.4.1 Výběr jídla

Před zavedením systému VOKS u chlapce jak v jeho domácnosti, tak i v předškolním zařízení měla rodina i pedagogové značné potíže určit např. to, co chce chlapec k jídlu nebo k pití, aniž by při těchto situacích nedocházelo k podráždění a opakovaným projevům vzteku, pláče a křiku.

Chlapec byl před nástupem do předškolního zařízení zvyklý na domácí stravování a s nástupem do instituce a návykem na školní jídlo měl potíže. Odmítal jíst připravenou školní stravu a též se vypořádávalo odmítání čerstvého pečiva. Počátky stravování byly nejprve řešeny přípravou jídla od maminky z domova. Tento systém byl, ale postupně odbouráván a dítě se přizpůsobilo školní stravě. K pití z hrnečku měl chlapec také výhrady, proto bylo zapotřebí najít způsob, jak chlapce během dne zavlažit. Z domova byl zvyklý na svou láhev, proto i ve školce byl zaveden tento systém a nápoj mu je nyní podáván z jeho vlastní láhve od džusu, která je pro vytvoření názornější představy zobrazena na níže uvedené fotografii.

Pro upevnění řádu bylo chlapcovi vyhrazeno místo u stolečku, které se v žádném případě nesmí měnit z důvodu zabránění zlostných a nepřiměřených reakcí. Lišta s kartičkami na stole je chlapcovi ku pomoci, aby mohl dát najevo svou aktuální potřebu nejen při pravidelném stolování.

V praxi je to tedy tak, že chlapec má před sebou na stole komunikační deník, z kterého vybírá symboly znázorňující jeho aktuální potřebu. Po výběru umístí daný symbol na lištu a požadavku se tak snáze vyhová.

Obr. 3-4-1: Ukázka lišty chlapce

(zdroj:autor)

3.4.2 Hygienické návyky

Potížím se rodina neubránila ani v oblasti sebeobslužných činností, kdy se každodenní hygienické návyky jako je např. správné mytí rukou, čištění zubů, používání toalety staly denním chlebem pro zápolení.

Vizualizací a používáním procesuálních schémat se staly tyto činnosti pro chlapce lépe přijatelné, jelikož tak vidí krok za krokem, co následuje po každém splnění jednotlivého bodu. Odpadlo tím tudíž množství verbálních pokynů a chlapec je schopen plnit jednotlivé úkony sám, pouze za občasného dohledu, kdy mu do plnění ze strany někoho dospělého není nikterak zasahováno.

Obr. 3-4-2: Ukázky piktogramů vyňatých z procesuálních schémat

(zdroj:autor)

3.4.3 Oblékání

Ani oblast oblékání nepatřila mezi vzácnou výjimku, která by se obešla bez chaosu. Zde konkrétně nedocházelo k dodržování náležitostí spojených se správným pořadím navlékání jednotlivých dílů svršků. Pomoc a řád vnesla do života chlapce až strukturalizace oblečení, která svým uspořádáním pomáhá dítěti v orientaci toho, co si na sebe a v jakém pořadí má obléci či svléci.

Aby bylo dosaženo maximální samostatnosti je třeba pevné vůle dospělých, aby se nenechali zviklat chlapcovou nečinností, ke které má občas sklony. Kdo chlapce již zná, ví, že se umí obsloužit v oblékání i svlékání sám a nepotřebuje pomoc druhé osoby. V případě opravdové nouze je pak chlapec schopen poprosit o pomoc na základě ukázání a podání karty „pomoc“.

Obr. 3-4-3: Vizualní strukturalizace oblečení

(zdroj:autor)

3.4.4 Výběr aktivity

Problémem byl i výběr aktivit, kterým by se chlapec mohl a chtěl z vlastní iniciativy věnovat sám od sebe. Jak je tomu u většiny dětí s PAS nejraději volí ruku dospělé osoby a dovedou ji tak k předmětu svého zájmu, kterým jsou v danou chvíli fascinováni. To ovšem nedělalo v mnohých případech u chlapce dobrotu, kdy nedošlo ze strany dovedené osoby k pochopení

toho, co právě vyžaduje a chce dělat. V závislosti na těchto situacích pak docházelo k projevům úzkosti nebo vzteku spojeným s hlasitým křikem a pláčem.

I to byl další určující znak toho, aby se komunikace u chlapce vyřešila jinou vhodnou formou a mohlo tak dojít od upuštění pouze fyzického kontaktu dítěte s dospělým a také od vnučování aktivit na základě dobrého úmyslu přítomné osoby.

3.4.5 Výběr odměny

Pakliže je systém VOKS zaveden na principu odměn, je zapotřebí, aby byly vypořizovány, a zařazeny do výběru takové odměny, o které dítě stojí a jsou pro něj tou pravou motivací. Po získaných zkušenostech s chlapcem byl sestaven seznam odměn, ze kterých může libovolně vybírat takovou odměnu, po které právě touží.

Se zavedením komunikační tabulky se po několik měsíců bojovalo, jelikož chlapec nerespektoval větný proužek, na který měl psát, co chce za odměnu a nedocházelo ani k navázání očního kontaktu s komunikačním partnerem. Postupným nacvičováním se ale tyto překážky podařilo odbourat a chlapce je nyní schopen říci „co chce za odměnu“ či „co chce dělat“, což je v životě každého velice důležitým a zásadním faktem pro uspokojení svých potřeb.

Obr. 3-4-5: Ukázka komunikačních tabulek chlapce

(zdroj:autor)

3.5 Potvrzení či vyvrácení cílů

Na základě skutečností, kterých jsem byla osobně součástí, mohu z výše uvedené případové studie chlapce s dětským autismem verifikovat obě položené hypotézy, od kterých se vyvíjelo celé šetření.

- Výměnný obrázkový komunikační systém značně přispěl a motivoval dítě s poruchou autistického spektra ke komunikaci - potvrzeno.
- Aplikace systému VOKS umožnila dítěti s poruchou autistického spektra velkou míru samostatnosti - potvrzeno.

Chlapcova situace v oblasti komunikačního handicapu se po aplikaci systému VOKS vyvinula výrazně směrem k lepšímu, což bylo potvrzeno i ze strany rodinných příslušníků a pracovníků předškolního zařízení, kteří znají chlapce přeci jen nejlépe.

Postupným seznamováním s lekcemi metodiky VOKS, chlapec pochopil princip výměn obrázků i to, že na jejich základě dosáhne svých požadavků a uspokojení aktuálních potřeb. Celkové chování chlapce se dostalo do fáze zklidnění s úbytkem afektovaných záchvatů a eliminací problematického chování, které se ve chvílích nepochopení vyskytovalo. Ne každé dítě s PAS se dokáže dané metodice přizpůsobit, proto je velice důležité volit takovou výchovně vzdělávací intervenci, která se dá přizpůsobit individuálně každému dítěti, což se v případě našeho chlapce zdárně uskutečnilo.

Prvotní boj s komunikačními tabulkami, zvyk na komunikační symboly a pochopení principu výměny sice vyžadovalo delší časový úsek, ale hlavní cíle, jež směřovaly k motivaci ke komunikaci a k osamostatnění našeho chlapce v činnostech byly naplněny k potěšení všech zúčastněných stran.

Dle mého osobního názoru byla zvolena ta nejvhodnější forma alternativní komunikace a to konkrétně v podobě systému VOKS, která přispěla k rozvoji v dorozumívání s okolím i k osamostatnění chlapce. Celkově lze tedy říci, že VOKS se stal pozitivním přínosem pro chlapce, který pochopil, že jeho aplikací ovlivní své okolí a zároveň se tak stane iniciátorem v komunikaci a pánem svého života.

3.6 Dotazníkové šetření

Pro podpoření výše uvedených hypotéz jsem sestavila srozumitelný dotazník (**viz příloha č. 2**) pro rodiče dětí s poruchami autistického spektra, který by dopomohl k dalším výsledkům orientujících se na aplikaci systému VOKS i z pohledu jiných rodin.

Dotazník se skládal z patnácti otázek zformulovaných tak, aby vyplňování nepředstavovalo pro rodiče příliš velkou časovou zátěž. Z důvodu snazšího zpracování získaných dat jsem zvolila více takových otázek, které již rodičům předem definovaly odpovědi.

Součástí dotazníku byl i vyhraněný prostor pro jiné důležité zvláštnosti, kde rodiče měli možnost napsat doplňující informace o případu jejich dítěte či jiná sdělení.

3.6.1 Výsledky dotazníkového šetření

Na dotazník určený pro rodiče dětí s poruchami autistického spektra odpovědělo celkem 17 respondentů.

Z výsledků první otázky vyplynulo zasažení poruchami autistického spektra v poměru 12 chlapců a 5 dívek, což ukazuje i na fakt, který říká, že autismem jsou třikrát až čtyřikrát častěji zasaženi chlapci. (*Jesenský, 2004, str. 18*)

Věk dětí se pohyboval v rozmezí od 4 do 7 let. V diagnózách dětí se nejčastěji objevoval dětský autismus, který se odlišoval v závislosti na adaptabilitě dítěte. Vedle dětského autismu se zde vyskytnul i případ atypického autismu a diagnóza s podezřením na Rettův syndrom.

Dále se prokázala účast 3 dětí v docházení do běžných tříd, kde jim jsou ku pomoci asistentky pedagogů. Zbylých 14 dětí navštěvuje v předškolním zařízení tzv. auti třídu.

Následující výsledky hrají do karet předchozí otázce, jelikož se zjistilo, že děti, které jsou zařazeny do běžných tříd, nemají dle uvedených odpovědí problémy s komunikací. Po porovnání výsledků z dotazníků jsem zjistila, že jde o 2 děti s vysoce funkčním autismem a 1 dítě s autismem atypickým, u kterého rodiče v prostoru pro jiná důležitá sdělení dále uvedli, že mimo atypický autismus byla u dítěte diagnostikována i hyperaktivita.

Rodiče, kteří uvedli obtíže v komunikaci, odpověděli v souladu na další otázkou, která mapovala, jaké kroky byly učiněny v závislosti na problémech s komunikací. Nejčastěji se jednalo o logopedická vyšetření a následné hledání cesty, jak navázat kontakt se svým dítětem.

Otázka zabývající se způsobem komunikace, který využívají děti pro dorozumění s okolím, ukázala, že:

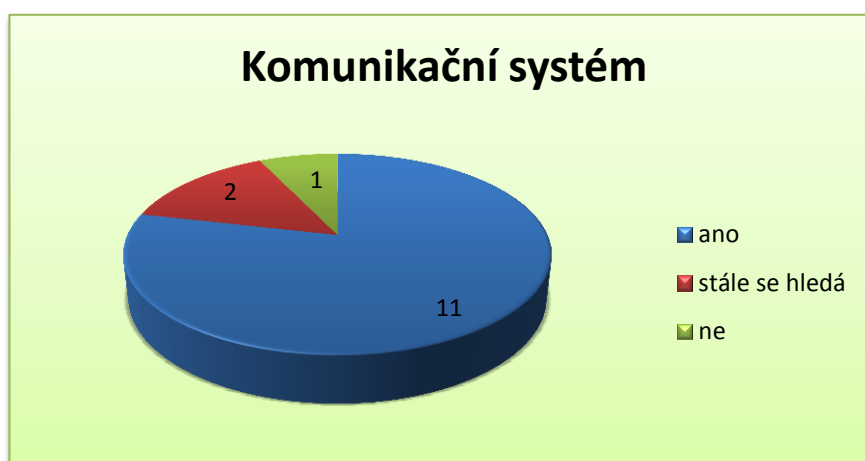
Graf 3-6-1-A: otázka z dotazníku č. 7

(zdroj:autor)

Nalezení vhodného komunikačního systému pro dítě s PAS dle odpovědí rodičů bylo vyhodnoceno následovně.

Graf 3-6-1-B: otázka z dotazníku č. 8

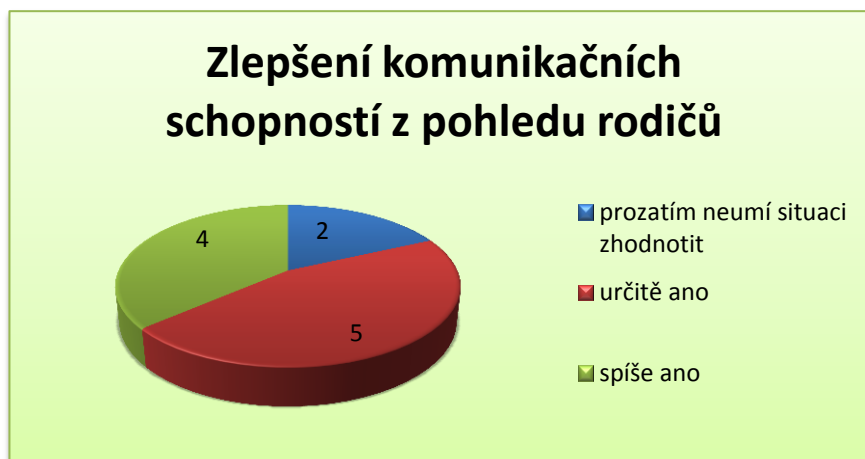
(zdroj:autor)

Otázka, která zjišťovala, jaké komunikační systémy využívá dítě, prokázala, že 11 dětí využívá systému VOKS spolu s piktogramy. Z čehož další 3 děti mimo systém VOKS a piktogramy zvládají i znak do řeči.

Na základě další otázky, kterou vyplňovalo již 11 rodičů z původních 17, se prokázalo, že systém VOKS byl u většiny dětí zaveden v době, kdy nastupovalo do předškolního zařízení.

Zlepšení komunikačních schopností po zavedení metodiky VOKS zpozorovala převážná část rodičů, která je též pro názornost výsledků zanesena v grafu.

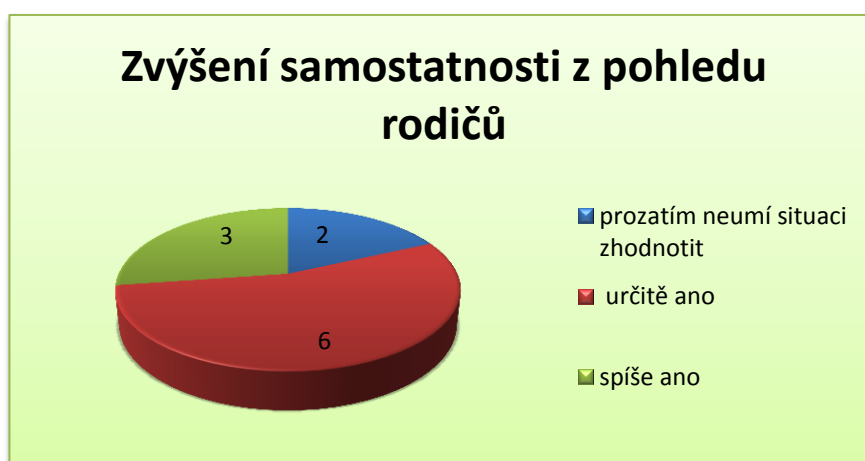
Graf 3-6-1-C: otázka z dotazníku č. 11

(zdroj:autor)

Zvýšení samostatnosti dítěte po aplikaci systému VOKS bylo také většinou rodičů klasifikováno jako pozitivní, o čemž nás přesvědčuje následující graf.

Graf 3-6-1-D: otázka z dotazníku č. 12

(zdroj:autor)

Zlepšení psychické kondice zpozorovala po aplikaci systému VOKS také většinová část rodičů. Rodiče, jež se prozatím neuměli k situaci dítěte nejen u této otázky rozhodnout, vy-

plývá z důvodu toho, že systém VOKS byl u jejich dětí zaveden během první poloviny školního roku 2010/2011, v důsledku čehož nelze změny v chování dítěte ještě zcela zhodnotit.

Graf 3-6-1-E: otázka z dotazníku č. 13

(zdroj: autor)

Otázka týkající se pozitivních změn u dětí dopadla též svým zhodnocením rodiči pozitivně a to v poměru 10 kladných a 1 negativní odpovědi.

Poslední otázka, která zkoumala zvládnutí metodiky VOKS dětmi přinesla mnou očekávané výsledky, kdy 7 dětí ještě nezvládlo celou metodiku, u 2 dětí byla zaznamenána pozitivní odpověď a 2 děti stojí na startovní čáře celého systému z již uvedeného důvodu, kterým je zavedení alternativní komunikace v loňském roce měsíce září.

Závěr

V práci na téma „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ jsem přiblížila problematiku autismu, směřující zejména do oblasti komunikačního handicapu dětí s PAS.

V teoretické části první kapitoly bylo možné seznámit se s nejdůležitějšími a zároveň nejzákladnějšími poznatky o poruchách autistického spektra. Konkrétně se kapitola dotkla historického vývoje autismu v kontrastu se současným pojetím poruch autistického spektra. Kapitola se dále zabývala charakteristickými projevy postižení spolu s nespecifickými variabilními rysy, etiologií a jinými pervazivními vývojovými poruchami.

Navazující druhá kapitola práce nabídla teoretický vhled do jedné z problémových oblastí triády postižení a to do oblasti komunikace. Na základě poznatků o komunikaci byl k této části práce zařazen podrobný popis systému VOKS. Součástí této kapitoly se stala i charakteristika vybraných obtíží jak v neverbálním, tak i verbálním projevu dětí s PAS.

Na základě dalšího cíle přinesla třetí kapitola práce vypracovanou kazuistiku dítěte s PAS, na které bylo prakticky ukázáno, jak vypadá život chlapce a jeho rodiny v každodenní realitě života. V případové studii chlapce byl kladen důraz především na oblast komunikace, která byla srovnávána v kontextu života před a po aplikaci systému VOKS. Hlavní cíle praktické části se tedy odvíjely na základě položených hypotéz, které zjišťovaly, zda se na konkrétním případě chlapce s dětským autismem dá prokázat účelnost systému VOKS.

Došlo se k závěru, že výše položené hypotézy se potvrdily a chlapec dokázal na základě aplikace systému VOKS pokořit bariéry a nalézt tak cestu k pochopení komunikace. Z šetření dále vyplynulo, že se VOKS stal pro chlapce pozitivním přínosem. Ukázalo se, že správný výběr výchovně vzdělávací intervence přinesl úspěch a pozitivně tak ovlivnil chlapcovo chování. Systém VOKS nejen že eliminoval problematické chování, ale nastolil v chlapcově životě viditelné změny týkající se komunikace a osamostatnění jeho osoby např. v sebeobslužných činnostech.

Položené hypotézy byly vodítkem i pro následné dotazníkové šetření, které si za svůj cíl kladlo případovou studii chlapce podpořit z hlediska doložení dalších zjištěných výsledků. Dotazník pro rodiče dětí s PAS zde tedy hrál určitou doplňující úlohu v rámci, které se položené hypotézy také podařilo potvrdit.

Pohledy jiných rodičů dětí s PAS na aplikaci systému VOKS sice přinesly drobné odlišnosti, ty byly ale zapříčiněny díky různorodé hloubce a míře postižení, ve kterém se nesla

diagnóza dítěte. Zde byl, ale brán ohled na zlaté pravidlo, které je založeno na individuálním přístupu. Znamená to tedy, že při aplikaci systému VOKS bylo nutné individuálně se přizpůsobit a aplikovat dané principy tak, aby co nejvíce odpovídaly a vyhovovaly vývojové úrovni konkrétního dítěte.

Všechny stanovené cíle, které si tato bakalářská práce s názvem „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“ vytyčila, dostaly svého naplnění.

Shrnutí

Schopnost komunikovat mluvenou řečí je pro většinu lidí zcela přirozenou záležitostí. Pakliže ale tato schopnost zcela chybí, nebo je extrémně zasažena, je nutností nalézt jiný alternativní či augmentativní způsob komunikace.

Tato bakalářská práce se jedním z alternativních způsobů komunikace zabývá podrobněji a to jak z pohledu teorie, tak z pohledu praxe. Konkrétně se jedná o „Výměnný obrázkový komunikační systém“, který se stal účelným pomocníkem pro děti s poruchami autistického spektra v oblasti komunikace.

Praktická část práce se zaměřila na užití systému VOKS u chlapce s dětským autismem. Obě položené hypotézy se podařilo ověřit na základě zpracování případové studie chlapce. Hypotézy byly podpořeny i dotazníkem, který byl určen pro rodiče dětí s PAS. Na základě vyhodnocení všech odpovědí od rodičů dětí s PAS se ukázalo, že systém VOKS podporuje děti v komunikaci a plní funkci, která děti vede k osamostatnění v jejich životě.

Summary

Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra

The Picture Exchange Communication System and his application of child with autism spectrum disorder

Veronika Kozlová, DiS.

The ability to communicate in speech is completely natural for most people. If this ability is missing, or it is extremely affected, it is necessary to find another alternative or augmentative way of communication.

This thesis is one of the alternative methods of communication deals in more detail, and both from the perspective of the theory, and from the perspective of practice. Concretely it deals about, the “Picture exchange communication system”, which became an effective helper for children with autism spectrum disorders in the field of communication.

The practical part of the work has focused on the use of the PECS system by the boy with childhood autism. The two hypotheses managed to verify on the basis of the processing of a case study of a boy. Hypotheses were supplemented by questionnaire, which was determined for parents of children with autism spectrum disorders. On the grounds of the evaluation of all responses from parents of children with autism spectrum disorders proved that the PECS system supports children of communication and fulfills the function, which leads children to make independent in their lives.

Bibliografie

1. BONDY, A.; FROST, L. *Vizuální komunikační strategie v autismu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. 132 s.
ISBN 978-80-247-2053-1.
2. DE CLERQ, H. *Mami, je to člověk, nebo zvíře?*. Praha: Portál, 2007. 104 s.
ISBN 978-80-7367-235-5.
3. GILLBERG, Ch.; PEETERS, T. *Autismus – zdravotní a výchovné aspekty*. Praha: Portál, 2003. 122 s.
ISBN 80-7178-856-2.
4. HRDLIČKA, M.; KOMÁREK, V. (eds.). *Dětský autismus*. Praha: Portál, 2004. 208 s.
ISBN 80-7178-813-9.
5. JESENSKÝ, J.; JANIŠ, K. (eds.). *Malý slovník pomáhajících profesí*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.
ISBN 80-7041-126-0.
6. SCHOPLER, E.; MESIBOV, G. *Autistické chování*. Praha: Portál, 1997. 304 s.
ISBN 80-7178-133-9.
7. THOROVÁ, K. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál, 2006. 456 s.
ISBN 80-7367-091-7.

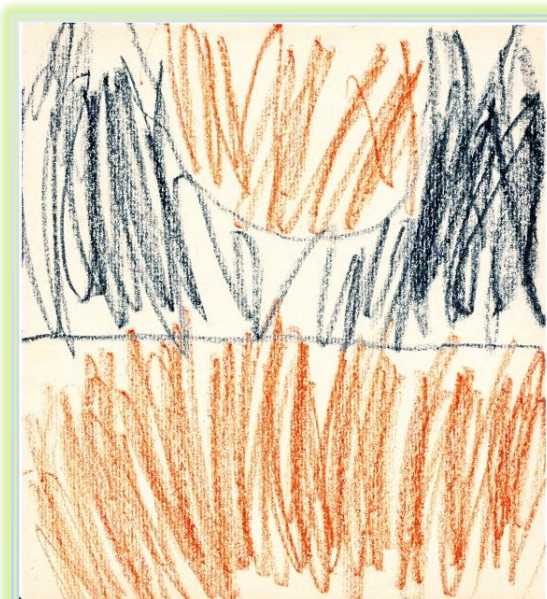
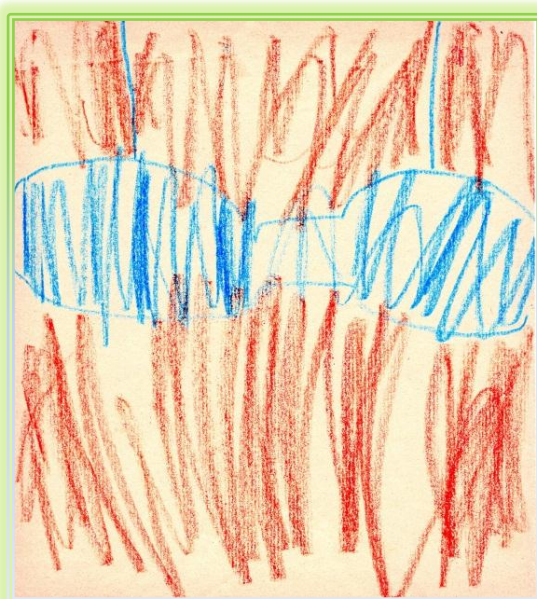
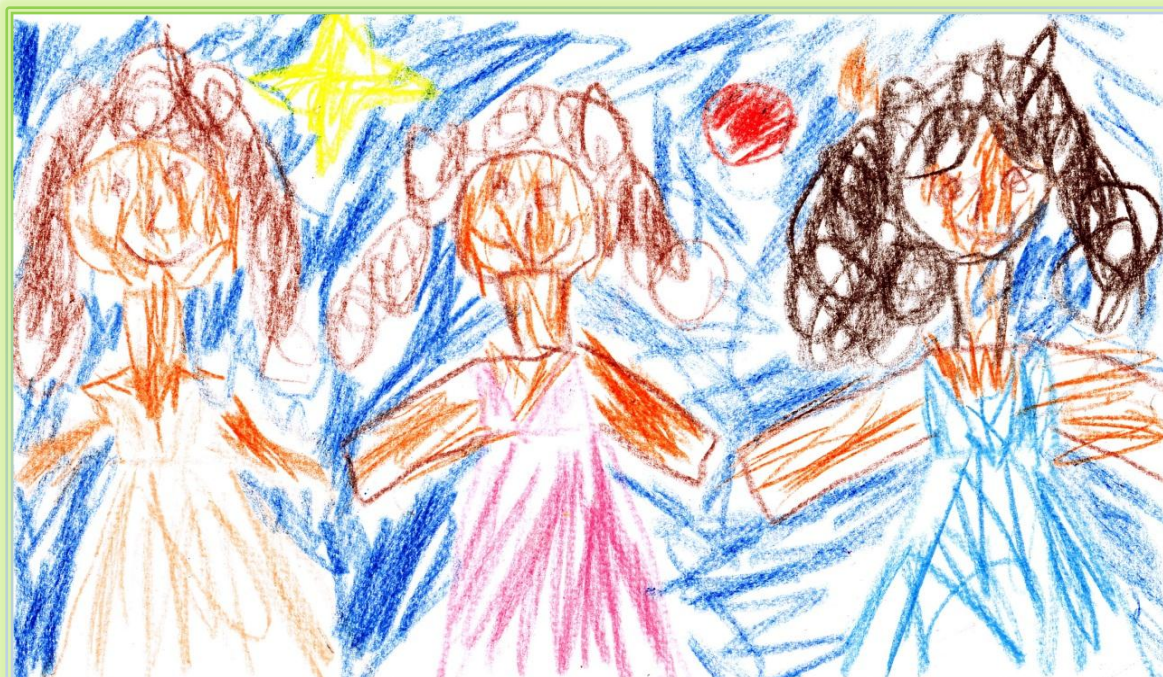
Seznam příloh

Příloha č. 1: Tematické kresby (obrázky) str. 60

Příloha č. 2: Dotazník str. 61

Přílohy

Příloha č. 1 Tematické kresby

Příloha č. 2

Dotazník pro rodiče dětí s poruchami autistického spektra

Vážení rodiče,

touto cestou si Vás dovoluji oslovit a požádat o vyplnění následujících otázek v dotazníku, který bude součástí mé bakalářské práce s názvem „Výměnný obrázkový komunikační systém a jeho aplikace u dítěte s poruchou autistického spektra“.

Vyhovující odpovědi prosím zakroužkujte či využijte slovního vyjádření ve volném prostoru pod otázkou. Dotazník je **anonymní**. Veškeré údaje budou zpracovány a použity výlučně jen pro účely mé bakalářské práce.

Děkuji za Váš čas.

Veronika Kozlová
studentka UK HTF

1. Pohlaví Vašeho dítěte:

M x Ž

2. Jaký je současný věk Vašeho dítěte:

.....

3. Diagnóza Vašeho dítěte:

.....
.....
.....

4. Dítě v předškolním zařízení navštěvuje:

auti třídu

běžnou třídu - integrace

jiná odpověď (uved'te, prosím):

.....
.....
.....

5. Má dítě v oblasti komunikace potíže?

ano

ne

6. Pokud „ano“, jaké kroky byly učiněny (uved'te, prosím)?

.....

.....

.....

7. Jaký způsob komunikace využívá Vaše dítě pro dorozumění se s okolím (lze označit i více odpovědí)?

mluvenou řeč

náhradní neboli alternativní způsob komunikace

systém pro podporu řeči neboli augmentativní způsob komunikace

vůbec nekomunikuje

jiný způsob (uved'te, prosím):

.....

.....

.....

8. Podařil se nalézt pro dítě a Vaši rodinu vhodný komunikační systém?

ano

ne

vhodný systém se stále hledá

9. Pokud „ano“, jaké komunikační systémy Vaše dítě využívá (lze označit i více odpovědí)?

piktogramy

výměnný obrázkový komunikační systém

makaton

znak do řeči

jiný systém (uved'te, prosím):

.....

.....

.....

Pokud jste v předcházející otázce označili, jako jednu z možností „výměnný obrázkový komunikační systém“ pokračujte prosím ve vyplňování dotazníku dále.

Děkuji.

10. Kdy byl u Vašeho dítěte aplikován systém VOKS (případně rok aplikace systému VOKS)?

.....
.....
.....

11. Pozorujete od zavedení metodiky VOKS u dítěte zlepšení v komunikačních schopnostech?

určitě ano
spíše ano
spíše ne
určitě ne
prozatím neumím situaci posoudit

12. Zvýšila se po aplikaci VOKS systému samostatnost dítěte v sebeobslužných činnostech (např. stolování, oblékání, hygiena)?

určitě ano
spíše ano
spíše ne
určitě ne
prozatím neumím situaci posoudit

13. Pozorujete u Vašeho dítěte zlepšení psychické kondice (tzn. více pozitivní nálady, méně afektovaných - zlostných záchvatů)?

určitě ano
spíše ano
spíše ne
určitě ne
prozatím neumím situaci posoudit

14. Pozorujete u Vašeho dítěte pozitivní změny?

ano

ne

15. Zvládlo již Vaše dítě celou metodiku systému VOKS?

ano

ne

jiná odpověď (uved'te, prosím):

.....

.....

.....

Jiné závažné události ke sdělení (uved'te, prosím):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....